

*Пономарьова Л. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»**Графова А. О.,**магістрант кафедри української мови та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»*

ВИГУКИ ЯК МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ

Анотація. У статті досліджено використання вигуків для вираження емоцій українською та російською мовами, проаналізовано їх частотність та емоції, які вони передають у художніх текстах. Актуальність вивчення вигуків і ониматопейчних слів зумовлена їх значною роллю у мовній комунікації та неоднозначним статусом у системі мовних одиниць. У статті розглядаються підходи до визначення цих мовних явищ, їхні фонетичні та семантичні характеристики, а також функціональна роль у дискурсі, що сприятиме більш глибокому розумінню природи вигуків і ониматопейчних слів в українській та російській мовах. Основною метою є порівняння функціонального призначення та емоційну експресію вигуків у двох різних культурних контекстах. Завдання дослідження включають визначення специфіки використання вигуків для вираження різних типів емоцій; порівняння частотності та емоційної інтенсивності вигуків в українських та російських художніх текстах; формулювання висновків щодо подібностей та відмінностей у функціональному призначенні та емоційній експресії вигуків у двох мовах а також дослідження значення порівняльного аналізу для перекладу та міжкультурної комунікації. Слід зауважити, що семантичне значення вигуку не має чіткої емоційної визначеності а первинний емоційний компонент вигуку завжди супроводжується додатковими елементами, що робить певні вигуки синкретичними. Результати дослідження виявляють як подібності, так і відмінності, які є цінними для перекладу та міжкультурної комунікації. Обидві мови використовують вигуки для вираження емоцій, але існують відмінності у способах та інтонаціях цих вигуків, які спостерігаються в різних ситуаціях. Вивчення вигуків та ониматопейчних слів в українській та російській мовах допоможе виявити суттєві відмінності у функціональному призначенні та емоційному вираженні цих мовних одиниць, а також пролити світло на їхню роль у культурному контексті обох мов.

Ключові слова: вигук, емоція, функціональне призначення, емоційна експресивність, мовне вираження почуттів.

Постановка проблеми. Інтерес до вигуків у лінгвістиці має особливе значення, оскільки ці мовні одиниці демонструють суттєві ознаки природності та емоційної виразності мови. Вивчення вигуків та ониматопейчних слів дозволяє дослідити сутність мовного вираження почуттів, емоцій та людських реакцій, особливо в контексті усного спілкування. Проте важливо зазначити, що вигуки, відображаючи індивідуальні емоції

та реакції, не є обов'язковим компонентом у всіх стилях мовлення. Як правило, вони найбільш виражені в художніх текстах, де акцент робиться на виразності та емоційному вимірі мови. І навпаки, вони відсутні в науковому та офіційно-діловому стилях мовлення, де переважає об'єктивність і точність висловлювання.

Актуальність дослідження вигуків та ониматопейчних слів зумовлена їхньою значною роллю в мовній комунікації та неоднозначністю їхнього статусу в системі мовних одиниць. У статті розглянуто різні підходи до визначення цих мовних явищ, їхні фонетичні та семантичні характеристики, а також функціональну роль у дискурсі, що сприятиме глибокому розумінню природи вигуків та ониматопейчних слів в українській мові. Ці мовні одиниці, виражаючи почуття, емоції, волевиявлення та інші аспекти мовного самовираження, завжди вирізнялися своєю унікальністю та складністю в інтерпретації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вигуки і ониматопейчні слова довгий час залишалися за межами спеціальних наукових досліджень. В останні десятиліття інтерес до проблеми вигуків і ониматопейчних слів зріс. Вивченням даних лінгвістичних одиниць в українському мовознавстві займалися Багмут І. В., Мацко Л. І., Вихованець І. Р., Гаценко І. О., Гумнюк І. М., Курило О. Й., Рак О. М. та ін. У цих дослідженнях знайшли висвітлення фонетичні, структурні, семантичні та синтаксичні особливості вигуків і ониматопейчних слів, їх класифікації, а також їх функціонально-комунікативні властивості. Але аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що до цих пір дані мовні одиниці є однією з недостатньо вивчених областей лінгвістики, так як в науці про мову спостерігається їх суперечливе тлумачення. Наявність цих невіршених та дискусійних питань, а також необхідність проведення комплексного дослідження, при якому розглядаються різні аспекти вивчення вигуків і ониматопейчних слів української мови визначає актуальність теми дослідження.

Складна природа вигуків спричинила проблему визначення їх статусу. У сучасному мовознавстві сформувалося кілька підходів до витлумачення статусу вигуку. У традиційній класифікації частин мови його зараховують до морфологічних одиниць, але виводять із системи повнозначних і службових частин мови. Вигук тут визначають як окремий і особливий розряд слів, що не мають номінативної функції й служать для безпосереднього вираження різних емоцій і волевиявлень. Цей підхід став панівним у підручниках для середньої та вищої школи.

Із традиційним підходом найтісніше пов'язаний інший, бо він також тлумачить вигуки як слова. Водночас його автори застерігають, що вигуки, на протипагу повнозначним словам, не мають лексичного значення, тому що їм не властива поняттєво-предметна, поняттєво-процесуальна та поняттєво-ознакова співвіднесеність. Так, наприклад, І. Р. Вихованець наголошує, що зі словами вигуки зближує також їхнє фонетичне оформлення, непроникність, однонаголошеність, відтворюваність та ізольованість [1, с. 376].

Автори третього підходу також підтримують традиційну думку про вигуки як лексико-граматичний клас слів, що стоїть поза повнозначними частинами мови і службовими словами, але вважають їх еквівалентами синтаксично нечленованих речень. Вигуки виконують важливу комунікативну функцію, суть якої полягає в тому, що вони беруть участь у створенні таких оцінно-модальних планів висловлення, як позитивна або негативна реакція мовця на певну ситуацію чи категоричне вираження спонукання [2, с. 4].

Четвертий підхід розвиває концепцію реченнєвої природи вигуків. В українському мовознавстві її теоретичні засади докладно розробив І. Р. Вихованець [3, с. 377]. У його реченнєвій концепції вигуки співвіднесені з логічною основою речення – судженням, яке має в них словесно не виражену основу. Саме співвіднесеність із судженням дала йому підстави зарахувати вигуки до реченнєвих утворень. Проте їхня реченнєва природа має свої особливості, які виявляються, передусім, у тому, що вигуки, виражаючи емоції мовця, лише опосередковано пов'язуються із судженням, що свідчить про їхню віддалену співвіднесеність із ним. У зв'язку з цим вигуки становлять периферію речення як основної синтаксичної одиниці. У вигуків мінімально виявлені мовні ознаки і повною мірою – мовленнєві, тобто вони вирізняються переважним спрямуванням у сферу мовлення. Мовними показниками є лише їхня стабільна кількість, морфологічна незмінюваність і нечленованість, а також функція синтаксично нечленованого речення [3, с. 377].

Існує погляд, що вигуки не можуть бути емоційно об'єктивними, вони завжди супроводжуються певними почуттями і часто містять оціночні характеристики, пов'язані з об'єктами сприймання або особистим ставленням мовця до них [4, с. 64].

Л. І. Мацько долучає до вигуків слова іншомовного походження, як-от *алло*, *браво*, *біс*, *баста*, *віват*, *гвалт* і т.ін. На її думку вигуки є економними і концентрованими виразниками почуттів і емоцій, волевиявлень і спонукань, позитивної чи негативної оцінки, ставлення мовця до осіб, подій, явищ, предметів [5, с. 427].

Мета та завдання. Мета цього дослідження – дослідити використання вигуків як засобу вираження емоцій в українській та російській мовах, проаналізувати їх частотність та емоції, які вони передають у художніх текстах.

Основні завдання дослідження включають у себе: визначення специфіки використання вигуків для вираження різних типів емоцій; порівняння частотності та емоційної інтенсивності вигуків в українських та російських художніх текстах; формулювання висновків щодо подібностей та відмінностей у функціональному призначенні та емоційній експресії вигуків у двох мовах а також дослідження значення порівняльного аналізу для перекладу та міжкультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Слід зауважити, що адекватне використання засобів мови (емоційних вигуків) для тран-

сляції (вираження) емоцій можливо тільки в одному випадку – через прямий і власний емоційний досвід. Тільки через власне переживання емоцій у мовної особистості формується особистісна структура знань про них, що включає їх причини, диференційні ознаки емоційно-ментальних станів та їх наслідки, на тлі специфічних для кожної емоції категоріальних ситуацій.

Такі структури знань про емоції повинні бути пізнані, осмислені, зрозумілі, засвоєні, узгоджені з емоційними сигналами тіла і мозку і з вербальними знаками – їх субститутами в реальній комунікації. Без правильної атрибуції вербальних знаків емоцій успішна комунікація неможлива.

Через когнітивне осмислення мовна особистість ідентифікує / диференціює мовні знаки (емоційні вигуки) та їх референти – емоції. Ці корелятивні зв'язки виникають тільки в свідомості і не можуть бути зафіксовані в мовній практиці без їх усвідомлення. У наступних прикладах вигуки «ах», «ох», «о», «ой» свідомо використовуються комунікантами для імітації емоцій:

– *Ой, братику! Який же гарний край!* – Відмовив Журавель. – *Та там розкоші, рай, -Хоч би там жити і довіку!* (Борис Грінченко) (імітація емоції захоплення).

Ухая и кой-как держась в седле, хранимый случаем, он приезжает сквозь осеннюю тьму к голубому своему домику, стучит нагайкой в раму: – Надюша!.. Встречай!.. Из окошка в сад вымахнул запоздалый – с усиками, в брючках – местный франт, отворилась парадная дверь, сияющая, хмельная Наденька кинулась на шею: – Ах, Федюнчик!.. А я все одна да одна... – И чмоки обцелованных франтом губ щекочут разомлевшее сердце пристава. (Шишков У. Р.) (імітація емоції радості).

Відповідно до Гросса, регуляція емоцій являє собою будь-яку спробу змінити будь-який емоційний досвід (позитивні та негативні емоції) і включає різні процеси, такі як: вибір ситуації, модифікація ситуації, увага до ситуації, зміна думок щодо ситуації та модуляція відповідей. Перші чотири процеси відбуваються перед емоційною реакцією (орієнтована на попередню реакцію), а останній, модуляція відповіді, безпосередньо пов'язана з емоційним досвідом (сфокусована на відповіді [6, с. 3–5].

Незважаючи на те, що саме поняття емоції може трактуватися по-різному, і поки не сформована єдина лінгвістична концепція емоцій, в цій галузі дослідження накопичений великий фактичний матеріал, систематизація якого здійснюється через спробу класифікації емоцій.

В свою чергу вигуки виражають почуття, прямо не називаючи їх. Емоційні вигуки, як-от *о*, *ой*, *ах*, *фу*, *овва* – це короткі висловлювання, які виконують важливу комунікативну роль у спілкуванні, висловлюючи почуття і переживання суб'єкта мовлення. Вигуки зазвичай виникають автоматично у відповідь на конкретні ситуації або події, і вони не завжди піддаються свідомому контролю.

Розподіл емоцій на первинні (базові) і вторинні (похідні) характерно для прихильників дискретної моделі емоційної сфери людини, яку розвивали різні дослідники і психологи протягом історії психології. Одним з важливих внесків в цю концепцію була робота американських психологів Пола Екмана і Роберта Плутчика. Екман запропонував теорію шести основних емоцій, включаючи радість, гнів, смуток, страх, відразу та подив. Е. Плутчик запропонував модель емоцій, яка включає в себе вісім полярних емоцій: радість, смуток, страх, довіра, очікування, подив, злість, невдоволення [7].

Таблиця емоцій та відповідних вигуків в українській та російській мовах

Емоція	Вигуки, що їй відповідають	
	українська мова	російська мова
Радість	Ха! Хі! Здорово! Хвала Господу! Приголомшливо! Боже мій! Боженко ти мій! – Боже милостивий! Боже праведний! – О! Ах! Ох! Ой! Ух! А! Ей! Оце так! Ого! Ова!	Ха! Хі! Ура! Здорово! Хвала Господу! Потрясающе! Боже! Боже мой! Боже ты мой! Бог ты мой! Боже милостивый! Боже праведный! Боже правый! О! Ах! Ох! Ой! Ух! А! Эврика! Эй! Вот это да! Ого! Ух ты!
Страх	Рятуйте! Жах! А! На Бога! Лихо! Ой, лишенько! О господи! Жахіття! Боже всемогутній! Матінко! Страх! Гвалт!	Ах! Спасите! Ужас! А-а! О господи! Жуть! Боже всемогущий! Мамочка! Страх то какой!

Аналізуючи українські та російські художні твори ми дійшли висновку, що найбільш показовими та використовуваними є вигуки на позначення емоцій страху, радості, смутку, подиву, захоплення, схвалення.

Під час дослідження лексикографічного аспекту проблеми вигуків внутрішньомовних референцій і міжмовних кореляцій, ми провели аналіз лексикографічного аспекту вигуків. Ми розглянули всі вигуки української та російської мов, що відповідають базовим емоціям, і проаналізували їх словникові визначення. На основі цього аналізу були створені таблиці словникових референцій вигуків української та російської мов до емоцій, які ці вигуки виражають (через невеликий обсяг статті у таблиці ми наведемо приклад тільки двох протилежних емоцій).

На підтвердження відповідності семантики аналізованих вигуків названим емоціям, ми застосували метод суцільної вибірки з художніх творів українських і російських авторів (загалом проаналізовано 500 речень різних авторів (250+250)). Аналіз художніх творів сучасних авторів українською та російською мовами показав, що найчастіше зустрічаються вигуки, на позначення емоції *здивування* (36 прикладів з російської літератури до 32 в українській), порівняйте:

Він підвівся, відставив у бік стола, відсунув килимок. Ого! Під ним була ляда. (В. Шкляр «Залишенець. Чорний ворон»); *Погляди наверх – Матері Божія! У Расеи в глазах раздвоение!* (Б. Акунин «Убить змееныша»)

Вираження захоплення супроводжується 30 вигуками в українській мові і 32 в російській

– *Ова! Ты один умієш! Ну давай палицю. Що, може, жалко?* (Володимир Винниченко Федько-Халамидник). *У распростертой бабочки дрогнула одна из лапок. «Ах, она живая!» — воскликнула Айрис.* (В. Набоков Взгляні ни арлекинов)

Слід зауважити, що семантичне значення вигуку не має чіткої емоційної визначеності. Основна емоційна складова вигуку завжди супроводжується додатковими, що робить певні вигуки синкретичними. Наприклад, вираження радості часто містить у собі інші емоційні компоненти, наприклад, здивування, пор.:

– *Ой лишенько! – вжахється тітка. – Багато людей вбито? Смутку ж мій! Недалечко й до нас... А ми самі в лісі... Мати божя...* (Степан Васильченко. Авіаційний гурток); *Сонце хитро виглядає з-за парового млина. Галки кудись летять довгими рядами і кричать. А як блищить кінчик хреста на Богоявленській церкві! Ух, гарно!..* (Володимир Винниченко Федько-Халамидник). Якщо у першому реченні вигуки *Ой лишенько* та *Мати Божя* виражають *страх*, а у другому реченні на основну семантичну компоненту накладаються додаткові, і вигук *Ух* є показником *захопленого здивування*. Той самий синкретизм спостерігаємо і у російській мові, пор.:

О Рим, как люблю я возвращаться к твоим обманам, как охотно перебираю я день за день время, в которое я был пьян тобою! (А. Герцен. Біле і думі еміграції); – *Ну, черт с тобой!* – *заклучил наконец Тавля. Гороблагодатский глубоко ненавидел Тавлю и решил на игру с ним в надежде остаться победителем и задать ему более, чем с пылу горячих.* (Н. Помяловский. Очерки бурсы). Якщо у першому реченні вигук *О* виражає *захоплення*, а у другому реченні на основну семантичну компоненту накладаються додаткові, і вигук *Ну* є показником *незадоволення та роздратування*.

Висновки. Здійснюючи порівняльний аналіз використання вигуків українською та російською мовами для вираження різних видів емоцій у культурному контексті, було розкрито кілька ключових спостережень і висновків.

Обидві мови використовують вигуки для вираження емоцій, але знаходяться відмінності у способах та інтонаціях вигуків, що відзначаються в різних ситуаціях. В українських літературних творах, наприклад, частіше використовують «ох» або «ой» для вираження здивування чи радості, тоді як у російській мові на позначення цих емоцій частіше використовується «о» або «ура». Важливо підкреслити, що семантична природа вигуків складна і може включати в себе різні аспекти емоційного вираження.

Аналіз частотності та емоційної насиченості вигуків у текстах української та російської літератури показав, що вигуки відіграють значну роль у вираженні емоцій в обох мовах. Вони можуть бути ключовими складовими в літературних творах для передачі настроїв та почуттів персонажів.

Отже, порівняльний аналіз використання вигуків українською та російською мовами дозволяє краще розуміти природу цих мовних явищ, а також має практичне застосування для перекладу та міжкультурної комунікації, сприяючи ефективнішому вираженні емоцій у мовленні та літературі.

Література:

1. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. Київ: Пульсари, 2004. 400 с.
2. Рак О. М. Семантико-функціональні особливості вигуків у французькій мові: діахронічний та синхронічний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. Київ, 2009. 20 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Київ, 1982. 209 с.
4. Енциклопедія / [редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 64.
5. Сучасна українська літературна мова : підручник / [ред. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.]. Київ: Вища школа, 2002. С. 427–431.
6. Gross, J. J. (Ed.). Handbook of emotion regulation (2nd ed.). The Guilford Press, 2014. ISBN 9781462520732.
7. Robert P. (1980). Emotion Theory, eds. Research and experience: Theories of emotion, New York Academic. Vol. 1.

Ponomarova L., Hrafova A. Exclamations as linguistic expressions of emotions: a comparative analysis of Ukrainian and Russian languages

Summary. This article explores the utilization of exclamations for expressing emotions in Ukrainian and Russian languages, analyzing their frequency and the emotions they convey in literary texts. The relevance of studying exclamations and onomatopoeic words lies in their significant role in linguistic communication and their ambiguous status within the system of linguistic units. The article examines various approaches to defining these linguistic phenomena, their phonetic and semantic characteristics, as well as their functional roles in discourse, contributing to a deeper understanding of the nature of exclamations and onomatopoeic words in the Ukrainian language. The primary objective is to compare the functional purposes and emotional expressions conveyed through exclamations in two distinct cultural contexts. The research tasks include determining the specificity of using exclamations to express different types of emotions, comparing the frequency and emotional intensity of exclamations in

Ukrainian and Russian literary texts, formulating conclusions regarding similarities and differences in the functional purposes and emotional expressions of exclamations in the two languages, and analyzing the significance of this comparative analysis for translation and cross-cultural communication. It should be noted that the semantic meaning of an exclamation does not have a clear emotional definition, and the primary emotional component of an exclamation is always accompanied by additional elements, rendering certain exclamations syncretic. The results reveal both similarities and differences that are valuable for translation and cross-cultural communication. Both languages employ exclamations to express emotions, but disparities exist in the ways and intonations of these exclamations, which are noted in various situations. Studying exclamations and onomatopoeic words in the Ukrainian and Russian languages will help uncover significant distinctions in the functional purposes and emotional expressions of these linguistic units and shed light on their roles within the cultural context of both languages.

Key words: exclamation, emotion, functional purpose, emotional expressiveness, linguistic expression of feelings.